

Experimentální archeologie v Čechách po roce 1990

Radomír Tichý Společnost experimentální archeologie Hradec Králové

V české experimentální archeologii se do roku 1990 uplatnil vlastní český přístup. Představoval ho projekt výstavby obydlí z různých etap pravěku postavených podle archeologického výzkumu I. Pleinerové v Březně u Loun, později logicky doplňovaný i obývacími experimenty. Brzy po roce 1990 však tento projekt badatelsky skončil (*Štauber 2000*). V podobném čase skončily i významné, ale izolované pokusy dalších badatelů - archeologů (Radomír Pleiner, Magdalena Beranová, Jaroslav Malina, Eliška Kazdová, Jaromír Kovárník, Milan Lička), kteří uzavřeli první vážnou etapu experimentu v naší archeologii. Následovaly ojedinělé pokusy (Eva Černá, Jitka Dvorská) pokračující do současnosti. Tíha experimentování se přenesla na neprofesní skupiny, které dosáhly rovněž značných úspěchů, jejich poznatky však zůstaly (a neříkám že jejich vinou) odděleny od sdělovacích mechanismů běžných pro archeologii (opět s výjimkami).

V polovině devadesátých let minulého století se začala formovat dvě střediska experimentální archeologie důsledně postupující metodou původních technologií - středověký skanzen v Uhřínově pod Deštnou a pravěká osada ve Věstarech. (Neuvádím další projekty, které prozatím nebyly zrealizovány v úplnosti). Současně se do dalšího experimentování výrazně zapojil i dětský archeologický skanzen v Kosmonosích a proběhla série „vod-

ních“ pokusů s dlabanými čluny vrcholící expedicemi Monoxylon.

Cílem tohoto příspěvku není posuzovat teoretickou stránku experimentální archeologie Čech. Diskuse o ní probíhá a týká se běžných problémů jako jinde v Evropě: je experimentální archeologie samostatný obor nebo jen jedna z archeologických metod?, máme mluvit o experimentální archeologii nebo experimentu v archeologii?, jakou roli má zvládnutí dovednosti v experimentální archeologii?, apod. (viz *Tichý 2002*, *Tichý - Tíkovský*, v tisku). Nepřisluší mi také hodnotit experimentální archeologii Moravy. Zde jsou totiž v zárodečném stavu projekty označující samy sebe pojmem archeoparky. Příkladem je právě Pohansko na jižní nebo Chotěbuz na severní Moravě. Morava je zároveň prostorem, kde byla v minulosti experimentální archeologie v akademické archeologii přijímána a přinesla dodnes nedoceněná teoretická díla (viz *Malina 1980*).

Chci si naopak povšimnout organizačního zázemí jednoho z dlouho diskutovaných problémů. Tím je vztah mezi experimentem vědeckým a vzdělávacím či popularizačním spojený s existencí středisek experimentální archeologie v podobě, kterou známe ze zahraničí. Problémem je snaha uzavírat experiment v archeologii pro potřeby početně omezené skupiny lidí na jedné a jeho využitím pro hraní či zneužitím pro komerci na straně druhé. Otázkou je, zda mediálně úspěšné

musí nutně znamenat vědecky nepotřebné. Velkou otázkou pak je, jak dobrou popularizaci archeologie (většinou spojenou právě s experimentem) odlišit od didaktiky oboru, které by přeci měl být schopen (ale není) každý učitel. A zásadní otázkou je, zda samotná popularizace archeologie není stejně obtížnou odbornou disciplínou jako archeologie samotná. Provádění projektů experimentální archeologie (především tzv. muzea ve volné přírodě či střediska experimentální archeologie) je totiž obtížné. Mají velké nároky na osobnost experimentátora (komunikativnost, zručnost, odbornost, fyzická příprava), včetně nároků organizačních a finančních. Pokud se ustupuje od vytyčených cílů a důslednosti, chybí buďto některé z uvedených podmínek nebo jsou cíle projektu pouze pedagogické či popularizační. Proto vznikají experimentální střediska odvozená svojí podobou a činností z archeologického materiálu a druhou skupinou jsou projekty pouze popularizační a pedagogické (*Tichý - Tikovský, v tisku*). I po tomto členění zbudou vědecké izolované experimenty a některé další projekty, které zde nemohou být zmiňovány. Hledají totiž teprve svoje místo na výsluní experimentální archeologie.

Tento příspěvek přiznává dvě zásady: za prvé, k odbornému i pedagogickému účelu by dostačovala pouze první (odborně archeologicky i pedagogicky vedená) skupina středisek, za druhé, rovněž v muzeu ve volné přírodě je možné provádět vědecký experiment. V praxi je nutné připustit možnost prolínání poznání, vzdělávání a popularizace (viz členění M. Bureše v tomto svazku) a zdůraznit poctivý odborný přístup. V případě absence odbornosti je nutné

nelhat návštěvníkům. Střediska s pouhým pedagogickým programem se často dopouštějí zjevných nepřesností, které neodborná veřejnost samozřejmě nevnímá. Měli bychom si však uvědomit, že pro archeologii pravěku jsou tyto nepřesnosti srovnatelné s nesprávnými letopočty v historii. V důsledně odborně vedených střediscích nic nebrání tomu, aby zde probíhala práce s mládeží či popularizace archeologie mířící do řad nejširší veřejnosti. Nejde vždy jen o finanční důvody, jak se často na omluvu uvádí (státem je dotováno jedině ze středisek - Březno u Loun, ostatní se tak či onak potýkají s finančními těžkostmi).

Situace je o to složitější, že mnohá střediska s pedagogickým programem nelze jednoznačně zamítnout. Význávají mnohé velmi přísné zásady práce, které jsou omezené spíše věkem účastníků než nedůsledností (Mamuti, Altamira). Skutečným problémem je, že více či méně laciné projekty vznikají a budou vznikat. Musí však být neustálou snahou projektů odborných, aby se prosadily a nezůstaly osamoceny. Jde vždy o roli zkušenosti v jejich obsahu a schopnosti se prezentovat. Pozice zkušenosti bývá někdy neprávem nedoceňována až bagatelizována. Z. Smetánka (2000) pro ni nově zavedl pojem *experience* nebo M. Popelka (2000) hovoří o replikacích. Přitom dostatečná míra cílené zkušenosti je právě to, co zpravidla chybí různým formám archeoparků či středisek experimentální archeologie. Je nutné brát jako fakt, že cílená zkušenost získaná v procesu archeologického experimentování má stejnou váhu vědeckosti jako archeologická teorie. Jindy se u nás objevují až přílišné nároky na roli experimentu v archeologii. E. Neustupný uvádí: „*Rozšířená znalost minulého*

života vyžaduje, aby (experimentální - pozn. autora) archeologové nejen kopírovali minulé artefakty, ale aby rovněž pochopili společenské chování minulých lidí, které tyto artefakty doprovázely, a byli také schopni přemýšlet jako minulé lidé“ (Neustupný 2000a, 322). Stejný autor na jiném místě uvádí, že „až do zcela nedávné doby se akademičtí archeologové dívali na experimenty téměř s opovržením, což je také pochopitelné, experimentální archeologie totiž neodpovídala na otázky jejich paradigmat“ (Neustupný 2000b, 62-63). Je tedy nutné rozšířit paradigma archeologů nebo dokázat najít vztah experimentální zkušenosti k archeologickému materiálu? Možná, že obojí. Osobně se domnívám, že hlavním úkolem je hledat způsoby, jak zkušenost zachytit vědeckými publikačními mechanismy. Mělo by být i oficiální archeologickou vědou uznáno (viz článek M. Bureše v tomto svazku), že popularizace archeologie potřebuje kvalitní data (která může poskytnou archeologie), a že formy popularizace (film, CD, „populární literatura“) mohou být stejně odborně kvalitní jako články v zavedených časopisech. Záleží pouze na volbě otázek, které si o minulosti klademe.

Velký význam má role zkušenosti i pro prezentaci (experimentální) archeologie. Jen s ní mohou totiž archeoparky, skanzeny, střediska či centra experimentální archeologie zůstat živými. Jedině zkušenost v zacházení s replikami a stavbou či užíváním objektů může uspět v očích návštěvníka zhyčkaného dokonale ztvárněnou fantazijní filmovou projekcí nebo počítačovými programy. Je nutné přesvědčit veřejnost, že se nachází v reálném světě, i když jde o svět replik a konstrukcí. A to by měl

zvážit každý, kdo stojí před úkolem podobné projekty realizovat.

Rok 1990 je pro experimentální archeologii na našem území důležitým mezníkem. Mimo Března u Loun vznikla či se rozvinula další střediska a otevřel se tak prostor pro komunikaci. Tyto funkce z nejrůznějších důvodů neplnila dlouhou dobu žádná partikulární organizace (nejbližší náběh k tomu měla RAO - Rekonstrukce archeologických objektů). Vedle sebe po dlouhou dobu stála „vědecká“ experimentální archeologie archeologů a „mediální“ pokusy praktiků. Bylo třeba udržet obojí - odbornou úroveň pro získávání poznatků metodou experimentu v archeologii a stejnou metodu předat do rukou zájemců - nearcheologů. Podívejme se pro inspiraci, jak tento problém nedávno vyřešilo zahraničí.

Na jaře roku 2002 byla jako jeden z výsledků 10. konference experimentální archeologie v Oldenburgu založena European Association for the advancement of archaeology by experiment (EXAR). Sdružuje všechny zájemce (kteří zaplatí) o dané téma s cílem rozvíjet kontakty mezi odborníky, experimentátory, kulturními a vědeckými institucemi a veřejností a její vzdělávání na národní a evropské úrovni. Sídlo v Oldenburgu prozrazuje zjevné (oprávněné) snahy navázat na více než desetileté aktivity zdejšího muzea (výstavy, 11 konferencí, známé svazky „Bilanz“).

Naproti tomu je European Exchange on Archaeological Research and Communication (EXARC) organizace nově založená v roce 2001 pro kooperaci mezi rekonstruovanými muzei ve volné přírodě a institucemi, jež se zabývají „living history“ v Evropě do roku 1492. Její členové musí být zapojeni do

vědeckého výzkumu, mít rozsáhlé znalosti a sledovat nejnovější výsledky v archeologii, musí provádět experimenty nebo se jich účastnit, pokusy musí být dokumentovány, členové vytvářejí rekonstrukce schopné prezentace (vysoká úroveň, správné techniky a materiály), publikují pro další obdobné zájemce a veřejnost, prezentace musí být vzdělávací a komunikativně spojuvat minulost, přítomnost a budoucnost, musí být schopni sebekriticky informovat ostatní členy o svých úspěších a neúspěších, činnost nesmí být vázána na specifické politické a náboženské zájmy, členové musí spolupracovat s ostatními.

EXAR je otevřenější pro všechny zájemce a hodlá vydávat časopis „Experimentální archeologie v Evropě“, EXARC je více evropská (potlačuje národní rovinu experimentální archeologie) a klade důraz na odbornost. Toho chce dosáhnout výběrem svých členů podle společných zásad. Má „pouze“ 17 členů a 20 budoucích, zatímco EXAR může být podle očekávání masová (stačí zaplatit finanční poplatek). Řešení bylo nalezeno i bez pocitů „škatulkování“ či diskriminace. Zkrátka, pluralita je nutná.

Vraťme se k našim podmínkám. Konference „Rekonstrukce a experiment v archeologii“ započal Bohumír Dragoun na základně Villa nova Uhřetova pod Deštnou již od roku 1994. V určitém čase byla jejich problémem větší účast posluchačů než přednášejících. Byla tedy vždy otevřená pro vědu i prezentaci a toto schéma si udržela i v Břeclavi 2002. V roce 2000 byl založen (tento) stejnojmenný časopis - ročenka jako prezentační orgán zájemců o dané téma. Vytvořil vnitřní strukturu, která neměla vyloučit odborníky (studie, materiály) ani kohokoli ze zájemců za-

interesovaných (zprávy) i z řad širší veřejnosti (popularizace). Obě aktivity umožnily i laickým zájemcům „mít na očích“ náročné přístupy. Onou výběrovou organizací na straně druhé pak může být jediné „Odborná pracovní skupina experimentální archeologie při ČAS“, jejíž základna by měla být redukována podle skutečných výsledků (viz např. zásady EXARC).

Nastal čas, kdy by konference „Rekonstrukce a experiment v archeologii“ měly přerůst ve sdružení všech zájemců o výzkum a prezentaci archeologie cestou rekonstrukce a experimentu s jediným cílem - udržovat komunikaci o tématu ve středoevropském prostoru.

Literatura

- Malina, J. 1980:* Metody experimentu v archeologii. Brno.
- Neustupný, E. 2000a:* Predikce areálů archeologického zájmu, Památky archeologické - Supplementum 13, 322-323
- Neustupný, E. 2000b:* Dvě archeologie, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis (Sborník k 10. Výročí ÚHM), 5/2000, 60-64
- Popelka 2000:* Několik poznámek k experimentální archeologii, Rekonstrukce a experiment v archeologii, 1, 207 - 211
- Reynolds, P. J. 2001:* Povaha experimentu v archeologii, Rekonstrukce a experiment v archeologii 2/2001, 153 - 164
- Smetánka, Z. 2000:* Archeologie a experiment, Dějiny a současnost, 4, 2-5
- Štauber, B. 2000:* Archeologický skanzen Březno a jeho muzejní využití, Rekonstrukce a experiment v archeologii 1/2000, 149 - 150
- Tichý, R. 2002:* K odkazu Petera J. Reynoldse (...místo polemiky), (Re)konstrukce a experiment v archeologii 3/2002, 176-182
- Tichý, R. - Tikovský, O. (v tisku):* Experimental Archaeology In Czechia At the Turn of the Millennium, Experimentelle Archaeologie in Deutschland. Bilanz 2002

An Experimental Archaeology in Bohemia after 1990

The Czech experimental archaeology has created its own way. It is represented by a project of dwellings from various prehistoric eras built according to finds of archaeological research carried out by I. Pleinerová in Březno near Louny. The project was later complemented with living experiments. Soon after 1990 this project finished. It has become an open-air museum in the literary sense. At about the same time other important but independent experiments of other Czech researchers (Radomír Pleiner, Magdalena Beranová, Jaroslav Malina, Eliška Kazdová, Jaromír Kovárník, Milan Lička) also finished.

That was the end of the first stage of experiments in Czech archaeology. They were followed by single experiments (Eva Černá, Jitka Dvorská) which still continue. The baton of experimenting has been picked up by nonprofessional groups. They have also gained successes. Unfortunately, their results often stayed (not by their fault) off the archaeological communication networks.

The idea of centers of experimental archaeology has not been forgotten. In the mid 1990's two centers of experimental archaeology began to form. Both of them consistently use original technologies. They are the mediaeval open-air museum in Uhřetín pod Deštnou and the prehistoric settlement in Všešary (I haven't mentioned projects which are not yet fully realized). At the same time the children's archaeological open-air museum in Kosmonosy started to participate in experiments and there was a series of experiments with log-boats culminating in the Monoxylon Expeditions.

Die tschechische experimentelle Archäologie nach dem Jahre 1990

In der tschechischen experimentellen Archäologie kam bis 1990 der eigene tschechische Zutritt zur Geltung. Er war durch dasjenige Projekt vorgestellt, wenn Wohnhäuser aus verschiedenen vorzeitlichen Perioden nach der archäologischen Forschung von I. Pleinerová in Březno bei Louny aufgebaut worden sind. Die Bewohnungsexperimente ergänzten später logisch dieses Projekt, das jedoch bald nach dem Jahre 1990 zu Ende war und zu einem Freilichtmuseum buchstäblich wurde. In dem ähnlichen Zeitabschnitt kamen andere bedeutsame, aber isolierte Experimente mehrerer Forscher-Archäologen zu Ende; Radomír Pleiner, Magdalena Beranová, Jaroslav Malina, Eliška Kazdová, Jaromír Kovárník, Milan Lička beschlossen die erste erste Experimentaletappe in unserer archäologischen Wissenschaft. Es folgten einzelne Experimente (Eva Černá, Jitka Dvorská), die bis jetzt fortschreiten. Die Belastung der experimentellen Tätigkeit wurde auf unprofessionelle Gruppen übertragen. Die erzielten mehrere Erfolge, aber die durch sie gewonnenen Erkenntnisse sind jedoch (sie haben es nicht verschuldet) von den in der Archäologie gewöhnlichen Mitteilungsmedien abgetrennt geblieben (wiederum mit Ausnahmen). In der ersten Hälfte des vorigen Jahrhunderts begann man mit dem Aufbau von zwei Zentren der experimentellen Archäologie, die die Methode der ursprünglichen Technologien konsequent benutzten: das mittelalterliche Freilichtmuseum in Uhřetín pod Deštnou und die vorzeitliche Wohnsiedlung in Všešary (weitere nicht völlig realisierte Projekte werden hier nicht erwähnt). Gleichzeitig tritt in die experimentelle Tätigkeit auch das archäologische Kinderfreilichtmuseum in Kosmonosy ein und eine Serie der "Wasserexperimente" mit ausmeisselten Booten verlief, deren Höhepunkt die Monoxylon-Expeditionen waren.